

УДК 336.717

Бочі А. К.

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА СТАН ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ В УКРАЇНІ

В умовах розвитку світової економіки актуалізувалася роль зовнішньоекономічної діяльності держави, яка знаходить своє відображення в платіжному балансі. Сучасний стан економіки України пов'язаний з постійними дефіцитами платіжного балансу, які вказують на проблеми здійснюваних грошово-кредитної, бюджетно-податкової, валютної, промислової, інвестиційної та інноваційної політик, що породжує низьку конкурентоспроможність української продукції, знижує інвестиційну та інноваційну активність підприємств, сприяє спаду промислового виробництва та надходжень до бюджету. 2014 рік став одним з найнесприятливіших для активної зовнішньоекономічної діяльності, причиною чого були війна на сході країни, спад промислового виробництва, погіршення торгових відносин з Росією, низький рівень захисту прав власності тощо. Скоріше за все дана тенденція збережеться і в 2015 році за умови якщо органи влади не почнуть проводити реальні реформи, що знайде своє відображення в платіжному балансі в Україні.

Вивченням платіжного балансу займалися ряд вітчизняних та зарубіжних вчених як М. Обстфельд, К. Рогофф [1], М. Чін, Е. Прасад [2], А. Тейлор [3], С. Ніколайчук, Н. Шаповаленко [4], Шаров О. М., Соболев Б. В., Ус І. В [5, 6] та інші.

Метою статті є визначення особливостей та наслідків впливу економічної нестабільності на стан платіжного балансу.

Основна мета платіжного балансу полягає в забезпеченні довготермінової рівноваги та стійкості міжнародних платежів і доходів. Дисбаланс платіжного балансу пов'язаний з його основними рахунками: поточний рахунок та рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій. Україна залежить від гострих зовнішніх і внутрішніх боргових проблем, які також є причиною погіршення стану платіжного балансу. На сьогоднішній день можна констатувати, що загальний дефіцит платіжного балансу в Україні фінансується значною мірою іноземними кредитами, які збільшують майбутні борги та зобов'язання.

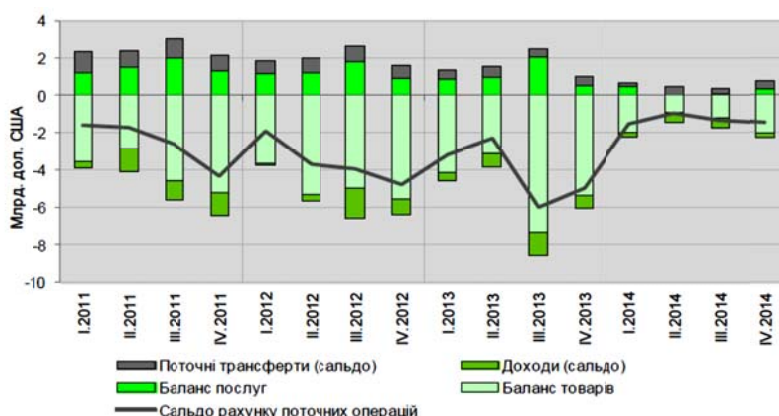

Рис. 1. Динаміка деяких складових поточного рахунку платіжного балансу протягом 2011–2014 рр., у млн. дол. США [7]

Аналізуючи динаміку рахунків платіжного балансу протягом 2011–2014 рр., зокрема поточного (рис.1), слід зазначити, що найбільшого рівня дефіциту було досягнуто у 2013 р., що пов'язано із зниженням обсягів експорту, а також не здатністю рахунку операцій з капіталом покрити цей дефіцит. Початок 2014 року характеризувався покращенням поточного

рахунку платіжного балансу, зокрема, дефіцит даного рахунку скоротився до 5,3 млрд. дол. США, або 4 % від ВВП (порівняно з 16,5 млрд. дол. США, або 9 % від ВВП у 2013 році) [7]. Таке покращення пов'язано з девальвацією валюти, що зменшила обсяги імпорту та експорту і позитивно вплинуло на його сальдо, а не активізацією зовнішньоторговельної діяльності України, а також за рахунок державних та корпоративних зовнішніх запозичень. Тому, хоча до цього часу дефіцит поточного рахунку не розглядався як один з найбільш значимих факторів ризику для української економіки, в наступні роки питання про небезпеку дефіциту рахунку поточних операцій може постати більш гостро. Якщо дефіцит поточного рахунку є надто високим, це може бути причиною фінансової та економічної кризи в майбутньому, особливо якщо дефіцит існує протягом довгого періоду.

2014 рік став одним з найбільш складних для українських експортерів. Зокрема, відповідно до даних Національного банку України, у 2014 році скорочення експорту товарів відбулося на 15 % – до 55,3 млрд. дол. США, скорочення відбулося майже за всіма товарними групами, зокрема: продукції машинобудування – на 30,6 %, значна частина такого зниження припадала на скорочення поставок залізничних локомотивів (майже в три рази) переважно до Росії; металургійної продукції – на 13,3 % як через зниження експортних цін на чорні метали (в середньому на 2,9 %), так і через зменшення обсягів виробництва в зоні воєнного конфлікту; хімічної продукції – на 26,9 % через скорочення поставок добрив на 40,7 % та продукції неорганічної хімії на 32,5 %. Експорт продовольчих товарів скоротився на 2,2 %, зокрема до Росії через запровадження санкцій до українських виробників – майже вдвічі. [7]

Скорочення експорту у першу чергу стало за рахунок спаду промислового виробництва у 2014 році. Зокрема, у добувній промисловості виробництво скоротилося на 13,7 % у порівнянні з 2013 роком, передусім через зменшення видобутку вугілля у Донецькій та Луганській областях. Динаміка у вугільній галузі погіршувалася впродовж другого півріччя, і за результатом року скорочення видобутку вугілля сягнуло 30,5 % у порівнянні з 2013 роком. У переробній промисловості виробництво зменшилося на 10,1 %, значно скоротився випуск у виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення (на 21,4 %), металургії (на 14,9 %), хімічній промисловості (на 14,7 %) і виробництві автотранспортних засобів (на 35,7 %). [8]

Відповідно до даних НБУ, імпорт товарів зменшився на 27,8 % – до 61,3 млрд. дол. США, що було зумовлено зниженням РЕОКУ гривні на 19,2 % та скороченням внутрішнього попиту. Найбільше скоротилися поставки товарів із Росії (на 45,4 %) насамперед через зниження імпорту газу на 50,6 %. Частка імпорту з Росії зменшилася до 20,7 з 27,5 % у 2013 році, водночас частка імпорту з країн ЄС зросла до 34,3 % з 32,0 % у 2013 році. [7]

Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій показує значні зміни у 2014 році в порівнянні з періодом 2010–2013рр (рис. 2). Зокрема, дефіцит даного рахунку у 2014 році становив 8,0 млрд. дол. США (в 2013 році додатне сальдо становило 18,5 млрд. дол. США). Причиною даної тенденції були війна на Сході країни, нестабільна економічна ситуація та низький рівень захисту прав власності, що вплинуло на інвестиційний клімат в Україні та залучення зовнішнього фінансування. Скоріше за все дана тенденція збережеться і в 2015 році за умови, якщо органи влади не почнуть проводити реальні реформи та створювати сприятливий клімат для приходу іноземного інвестора.

Відповідно до статистичних даних Держкомстату у 2014 році відбулося значне скорочення обсягу іноземних інвестицій в економіку України – в порівнянні з 2013 роком на 12,2 млрд.дол.США. За минулий рік в економіку України іноземними інвесторами вкладено 2451,7 млн.дол. США прямих інвестицій. Інвестиції надійшли із 131 країни світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає майже 83% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Велика Британія тощо. При цьому, відбулося скорочення реінвестицій з Кіпра склало 5,5 млрд.дол.США, що є одним з найбільших спадів за останні 10 років.

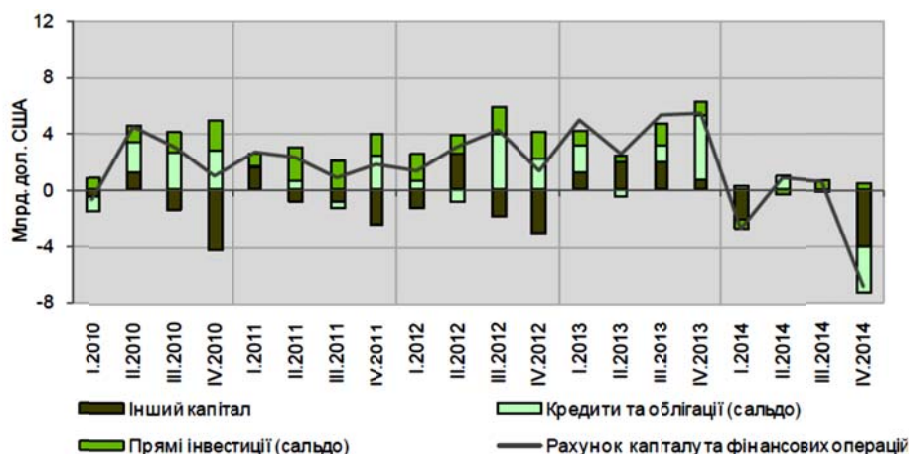

Рис. 2. Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій платіжного балансу протягом 2010–2014 рр., у млн. дол. США [7]

За секторами промисловості найбільше прямих іноземних інвестицій зосереджено на підприємствах переробної, добувної промисловості і розроблення кар'єрів, з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, а в установах фінансової та страхової діяльності акумульовано 25,1 % загального обсягу прямих інвестицій. Разом з тим найбільше унесено іноземних інвестицій з підприємств металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, хімічних речовин і хімічної продукції, машинобудування [8].

Підтверджує негативний стан інвестиційної привабливості і дослідження бізнес-асоціацій. Відповідно до індексу інвестиційної привабливості, який проводиться Європейською бізнес-асоціацією, у 1-ому кварталі 2015 року 85 % бізнесменів незадоволені станом інвестиційного клімату в Україні, 46 % керівників компаній-членів Асоціації вважають, що бізнес-клімат став навіть гіршим, ніж у грудні 2014, а 47 % опитаних не прогнозують поліпшення у 2-му кварталі 2015. При цьому у першому кварталі 2015 року значною мірою потерпав фінансовий сектор, причиною чого бізнес називає неймовірні темпи інфляції, крихкість банківської системи, волатильність валютного курсу, недоступність кредитних ресурсів, валютні обмеження та непослідовну політику НБУ. З-поміж інших дестабілізуючих факторів респонденти зазначили податковий тиск, введення додаткових імпорتنих мит, невирішена ситуація на Сході країни, а також незрозумілу стратегію Уряду щодо впровадження реформ у цілому [9].

Позиції України у міжнародних рейтингах, які часто є важливим фактором для вкладення інвестицій інвесторами, теж є не зовсім втішними. Для прикладу, аналіз Індекс економічних свобод-2015 [10] засвідчив, що одні з найгірших умов для розвитку економіки серед країн Європи та більшості пострадянських країн є в Україні. При цьому у 2015 році погіршився загальний рейтинг з 155-го місця до 162-го місця серед 178 країн. Динаміка показників говорить про незадовільний стан інвестиційного клімату (гарантія прав власності, управління державними витратами), рівня корупції та інших показників економічної свободи. Також Україна, відповідно до даного рейтингу, входить до переліку 25 країн з «репресивною» економікою. Результати рейтингу Transparency International «Індекс сприйняття корупції – 2014» свідчать, що умови для ведення довгострокового бізнесу в Україні, також не найкращі. Наша держава посіла 142-е місце серед 175 держав, охоплених дослідженням, поруч з Угандою і Коморськими островами [11, 12].

Аналіз динаміки основних складових платіжного балансу в умовах економічної нестабільності у 2014 році дав змогу визначити наступні тенденції:

1) Проблеми поточного рахунку тісно пов'язані зі станом зовнішньоторговельних операцій із-за його архітектури. Підтримка позитивного сальдо зовнішньоторговельних операцій можлива за рахунок перевищення експорту над імпортом. Ключову роль у цьому відіграє здатність країни стимулювати експорт та обмежувати імпорт за допомогою економічних

регуляторів. В українських реаліях для стимулювання українського експорту необхідним є вирішення низької конкурентоспроможності української продукції, що пов'язана часто з низькою якістю та екстенсивним характером розвитку національного господарства, яке впливає на собівартість і ціну. Для вирішення цих проблем необхідними є законодавчі, інституційні та економічні зміни.

Нормативно-правові зміни повинні бути направлені на спрощення процедури отримання дозвільних документів з паралельними забезпечення об'єктивності процесу стандартизації, сертифікації, ліцензування і патентування продукції, а також забезпечення конкурентного середовища для торгівлі, правове регулювання торговельних договорів повинно закріплювати на законодавчому рівні типового торговельного договору на основі зарубіжного досвіду, що допоможе експортерам уникати дискримінаційних заходів. Також нормативно-правові зміни повинні бути пов'язані з підвищенням прозорості податкової системи шляхом зменшення терміну процедури реєстрації платника податків за рахунок переходу на електронну систему реєстрації; протидія корупційним діям органів податкової служби шляхом збільшення кількості документів, які можна подавати електронними засобами та зменшення кількості функціональних прав податкових інспекторів, зокрема що стосується перевірок підприємств. Мінімізація контактування підприємств з органами податкової служби знижує тиск на підприємства і протидіє корупційним діям, що дозволяє проводити добросовісну торговельну політику підприємствами.

Інституційні зміни пов'язані з проведенням структурної перебудови національного господарства, основною метою якої буде підвищення конкурентоспроможності національного виробника за допомогою створення системи економічних стимулів: податкових, маркетингових, страхових тощо. Одним з пріоритетних напрямів структурної перебудови національного господарства повинно бути поява нових галузей або реструктуризація існуючих, які дозволять здійснити в Україні інноваційні зміни, зокрема це авіаційна та космічна галузі, виробництво нанотехнологій, енергозберігаючих технологій та атомна енергетика. Ці «точки росту» створять передумови для розвитку інноваційного потенціалу української економіки та її переорієнтацію та інтенсивний тип розвитку.

Економічні зміни повинні бути пов'язані з лібералізацією торгівлі, що є одним з найважливіших пріоритетів покращення руху товарів, послуг та капіталу. Вона допоможе збільшити конкуренцію на вітчизняному ринку, що потребуватиме інтенсифікацію виробництва для покращення якості продукції. Лібералізація торгівлі повинна здійснюватися шляхом уникнення протекціоністських заходів, підвищення якості та асортименту продукції вітчизняних товаровиробників, збільшення доходів населення, зниження податкового тиску на підприємства, посилення інтеграції у міжнародний ринок товарів та послуг тощо. Її наслідком будуть зміни на ціни на товари і послуги, зростання зарплати та скорочення безробіття (збільшення вкладу інвестицій та нових інвестиційних проектів до реалізації яких потрібно нові працюючі), покращення інноваційного клімату, підвищення ризику кризових явищ.

Важливими економічними змінами також є уникнення практики застосування квот, субсидій, демпінгу, тарифів, що робить непривабливим для інвесторів український ринок і провокує застосування санкцій з боку інших держав та міжнародних організацій, зокрема СОТ; розвиток торговельної інфраструктури за допомогою новітніх схем збуту продукції інструментами електронної комерції.

2) З проблемами припливу інвестицій стикалися більшість західних сусідів України. Зокрема, на початку трансформації польської економіки, іноземні інвестори надавали переваги вкладу інвестиції в Угорщину, Чехію та Словенію, де був привабливіший інвестиційний клімат. Проте, після покращення законодавства, що регулювало інвестиційну та підприємницьку діяльність, проведення економічних реформ, дана ситуація кардинально змінилася і з кожним роком обсяг інвестицій в польську економіку збільшувався.

В Україні теж повинні бути рішучі дії щодо реформ в економічній сфері, зокрема, які стосуються захисту прав підприємців та створення сприятливого інвестиційного клімату. Реформи повинні бути направлені на зменшення рівня корупції - найбільші зусилля повинні

бути направлені на законодавче забезпечення системи спеціалізованих заходів профілактики корупції, а також збільшення покарання за корупційні дії; посилення ринкового регулювання економіки та проведення антикорупційної реформи – замість існуючої радянської системи регулювання економіки необхідним є впровадження системи регулювання економіки з новою структурою та принципами; податкова реформа має бути направлена на реалізацію наступних пріоритетів: 1) забезпечення всім суб'єктам господарювання однакових умов оподаткування; 2) зменшення податкового навантаження; 3) забезпечення ефективного податкового адміністрування та посилення відповідальності за ухилення від сплати податків; реформа судових та правових органів має бути направлена на забезпечення гарантій справедливого суду та виконання судових рішень, захист прав власності, боротьбу з рейдерством. Крім того, Шаров О. М., Соболев Б. В. [5] також пропонують налагодити систему постійних контактів вищих посадових осіб міністерств та відомств з посольствами інших держав для розгляду та вирішення суперечок, які виникають навколо іноземних інвестицій, що безперечно також позитивно вплине на інвестиційний клімат України.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи ситуацію з динамікою основних рахунків платіжного балансу можна зробити висновок, що нестабільна економічна ситуація знаходить своє відображення, у першу чергу, на рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій. Різка девальвація національної валюти та зростання заборгованості за іноземними позиками, які складають значну частку від зовнішніх запозичень, можуть погіршити стан платіжного балансу в довгостроковому періоді.

Вирішення зазначених у статті проблем дозволить покращити стан платіжного балансу, а також позитивно вплине на розвиток національного господарства. Від ступеня реагування органів державної влади на негативні тенденції платіжного балансу залежить і внутрішньоекономічна ситуація, оскільки всі показники платіжного балансу перебувають у тісній взаємодії з показниками економічного розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Obstfeld M. *The intertemporal approach to the current account* / M. Obstfeld, K. Rogoff // *NBER Working Paper*. – 1994. – № 4893. – P. 75.
2. Chinn M. *Medium-term determinants of current accounts in industrial and developing countries: an empirical exploration* / M. Chinn, E. Prasad // *Journal of International Economics*. – 2003. – №59. – P. 47-76
3. Taylor A. *A century of current account dynamics* / A. Taylor // *Journal of International Money and Finance*. – 2002. – Vol.21. – P. 725–748.
4. Ніколайчук С. А. Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу: оцінка прийнятності рівня для України / С. А. Ніколайчук, Н. В. Шаповаленко // *Економіка і прогнозування*. – 2010. – N 2. – С. 74–87.
5. Шаров О. М. Щодо окремих питань мінімізації ризиків платіжного дисбалансу. [Електронний ресурс] / О. М. Шаров, Б. В. Соболев // *НІСД*. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1461/>
6. Шаров О. М. Тенденції формування зовнішніх платіжних дисбалансів: глобальні чинники та ризики для України / О. М. Шаров, Б. В. Соболев, І. В. Ус – К. : *НІСД*, 2013. – 62 с.
7. Річний звіт Національного банку України за 2014 рік // *Національний банк України*. – 2015. – 212 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>
8. Статистичні дані Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс] // *Державний комітет статистики України*. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Європейська бізнес асоціація. Індекс інвестиційної привабливості. [Електронний ресурс] // *Європейська бізнес-асоціація*. – Режим доступу : <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness-index>
10. The Heritage Foundation. *Explore the Data* // *The Heritage Foundation*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>.
11. *Transparency International. Corruption Perceptions Index 2014: results* // *Transparency International*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/cpi2014>.
12. Бочі А. К. Іноземні інвестиції – донорська кров для української економіки / А. К. Бочі // *Вісник. Право знати все про податки і збори*. – 2015. – № 16. – С. 41–43.